

Babil Krallarının Siyasal Meşrulaştırma Aracı: Tanrı Marduk***Okay Pekşen**

Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, okaypeksen@gmail.com

Öz: İnsanlığın ortaya çıkışından beri dini inanışlar, insan topluluklarının örgütlü bir yapı haline dönüşmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu doğrultuda, insanlığın en örgütlü yapısı olan devletin de dini unsurlardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Sumer Şehir Devletleri ile ortaya çıkan devlet sistemi, Babil Dönemi ile daha kurumsal bir hal almıştır. Bu kurumsallaşma, dönemin dini inanışlarını referans alan krallar tarafından şekillendirilmiştir. Babillilerde kralların tahta çıkması ve yürütmüş oldukları her tür faaliyet tanrıların desteği ile açıklanmıştır. Elde etmiş oldukları yönetim erkini tanrısal destekle meşrulaştırmayı hedefleyen krallar, bu amaç doğrultusunda dini ritüelleri etkin bir araç olarak kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Babilliler, Tanrı Marduk, Hammurabi, Nabukadnezar.

The Political Legitimater of the Babylonian Kings: God Marduk

Abstract: Since the emergence of humanity, religious beliefs have been important in the transformation of human communities into an organized structure. In this direction, It is inevitable for the state, which is the most organized structure of humanity, to be influenced by religious elements. The state system that emerged with Sumer City States became more institutionalized with Babylonian period. This institutionalization has been shaped by the kings who refer to the religious beliefs of the time. The king's ascendancy to the throne and all activities that they have carried out are explained by the support of the gods in Babylonia. The kings who aimed to legitimize the man who they have obtained with divine support, have used religious rituals as an effective means towards this purpose.

Key Words: Babylonians, God Marduk, Hammurabi, Nebuchadnezzar.

---

* Bu makale Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı'nda yapılan "Eski Mezopotamya'da Din-Siyaset İlişkisi (Sumer-Akad-Babil)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Paleolitik ve Mezolitik Dönemler'de inanç sistemi açısından hakim olan ruhlar ve doğaüstü güçlere inanma geleneği, Neolitik Dönem'le üretici bir hayat tarzı benimseyen insan topluluklarının oluşturdukları birlikte yaşama kültürü sonucunda ortaya çıkan kent yerleşimleri ile bazı değişikliklere uğrayarak çok tanrılı bir panteon halini almıştır. (Şenel, 2014: 39). Eski Mezopotamya toplumları görmüş oldukları dünyanın şekillenışı ve işleyişinin tanrıların kontrolünde olduğu düşüncesiyle tanrılara tam bir teslimiyet göstermişlerdir. Tanrılarla insanlar arasındaki iletişimi sağladığına inanılan yönetici sınıf mensupları tanrıların toplum üzerindeki bu eşsiz gücünü etkin olarak kullanmışlardır. Tanrılar ve insanlar arasında karşılıklı işbirliği esas alınarak sürdürülen bu ilişki, sadece tanrılar ve insanların memnuniyetini sağlama açısından değil, aynı zamanda dünyevi düzen ve işleyişin de temelini oluşturduğu için önemli bir yere sahiptir (Bilgiç, 1982: 93; Demirci, 2013: 13).

Çok tanrılı bir panteona sahip olan Eskiçağ Mezopotamya toplumlarında bu panteonun yapısı ve işlevi hususunda bilgiler veren en eski kayıtlar MÖ III. binyıla tarihlenen *tanrı listeleri*'dir. Çok tanrılı bir inanç sistemi çerçevesinde şekillendirilmiş olan tanrılar panteonunun en üstünde gökyüzü ile simgelenmekte olan Tanrı Anu bulunmaktaydı. Sahip olduğu bu özel konumunun getirisi olarak tanrılar arasında en geniş yetkilere sahip olan Tanrı Anu, bu yetkilerini değişik dönemlerde bazı tanrılarla paylaşmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda karşımıza çıkan en önemli tanrı figürlerinden birisi Babil'in baş tanrısı Marduk'tur (Oates, 2015: 181).

Sumerliler Dönemi'nden itibaren krallar kendilerini kutsal bir soya dayandırma istekleri çerçevesinde Sumer panteonunun baş tanrısı Enlil'in babaları, karısı Ninlil'in ise anneleri olduğunu ileri sürmekte ve bu durum ile övünmekteydiler. Babilliler Dönemi Mezopotamya'sında da bu anlayışın tanrılar açısından meydana gelen bir takım değişikliklerle devam ettirilmiş olduğu görülmektedir. Öyle ki, babasının Tanrı Marduk olduğunu söyleyen Babil Kralı Hammurabi bu duruma en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır. Kralların henüz anne karnında bir ceninken kaderlerinin belirlenerek tanrısal bir dokunuşla kutsanmış oldukları hususunda çiviyazılı belgelerin aktarmış olduğu ifadelere bakacak olursak, "*doğurgan dölyatağından krallığa uygun (?) bir prens; anamın karnından savaşçıyım ben, doğuştan kudretli bir adamım ben; Anam Ninsun'un döl yatağından benim için tatlı bir kutsayış çıktı; ben döl yatağında kutsanmış soylu bir oğulum; dölyatağından verimli bir tohum, tapınılan bir kralım ben*" ifadeleriyle karşılaşıyoruz (Kramer, 2014: 331; Bordreuil vd., 2015: 159). Babil Kralı Hammurabi'nin tahta çıkması ve Babil ketinin bölgenin en önemli kenti haline gelmesiyle Mezopotamya tanrılar panteonunun en üst pozisyonuna

yükselen Tanrı Marduk, Babil Krallarının tahta çıkışlarından ölümlerine kadar yürütmüş oldukları her tür faaliyette en büyük meşruiyet sağlayıcıları olmuştur (Schneider, 2011: 59).

MEŞRUIYET SAĞLAYICI OLARAK TANRI MARDUK

Mezopotamya'nın siyasal hayatında Babil kentinin bir imparatorluk seviyesine yükselişi ile tanrılar panteonundaki önemi daha da artan Marduk, inanışa göre Babil'de kral olacak kişileri belirleyen ve kendisine vekil olarak seçtiği bu kişiye yönetim erkini bahşeden tanrıydı. Babil kentinin bir imparatorluğa dönüşmesi ile imparatorluk topraklarının baş tanrısı pozisyonuna yükselen Marduk, Babil İmparatorluğu'nun en güçlü kralı olan Hammurabi'nin koruyucu tanrılığını üstlenmesinin yanı sıra ülkedeki kanunların yapılması ve yürürlüğe konulmasında da önemli bir yere sahipti. Öyle ki, Tanrı Marduk'un sözleriymiş gibi çiviyazılı tabletlere kaydedilen "*Sözlerim değiştirilmesin*" şeklindeki ifadeyle Tanrı Marduk'un ne denli büyük bir güce sahip olduğu vurgulanmak istenmiştir (Kılıç ve Ay, 2013: 391; Oates, 2015: 181).

Babil İmparatorluğu'nun en büyük kralı olan Hammurabi, ülkenin en ücra köşelerinde dahi otoritesini hissettirebilmek amacıyla ülke sınırları içerisinde dini bir birliktelik oluşturmayı hedeflemiş ve bütün imparatorluğa Tanrı Marduk'un başını çektiği yeni bir dini yaymayı amaçlamıştır. Bu amacı görev edinen ruhban sınıfı mensupları ilk dönemlerden itibaren Babil kentinin koruyucu tanrısı olduğu kabul edilen Marduk'un baş rolünü üstlendiği ve içerisinde gözden geçirilen Sumer mitlerinden anlatıların da bulunduğu yeni mitler oluşturmuş ve bu mitlerin ağızdan ağıza tüm ülkeye yayılmasını sağlayarak Marduk'u ülkenin en güçlü tanrısı pozisyonuna yüceltmek istemişlerdir (Diakov ve Kovalev, 2014: 95). Şüphesizdir ki, söz konusu dini birlikteliğin kurulmak istenmesinin yegane sebebi ülke içerisindeki siyasal parçalanmışlığı ortadan kaldırarak Hammurabi'nin etrafında şekillenecek olan merkezi bir otorite tesis etmektir. Ülkenin iç politikasında etkin bir araç olarak kullanılan dini inanışlar çerçevesinde Hammurabi'ye de dini bir misyon yüklenmiş ve söz konusu kral kendisini Tanrı Marduk'un yeryüzündeki vekili olarak deklare etmiştir. Bu yöntemle kendisine bir kutsiyet kazandırmayı hedefleyen Hammurabi, yazdırtmış olduğu metinlerde tanrılarla yeryüzünde yaşayan canlılar arasındaki irtibatı sağlayan dini bir karakter olarak yansıtılmıştır (İşçi, 2016: 47; Yıldırım, 2016: 712). Tüm bu gelişmelerden hareketle Hammurabi'nin geniş bir coğrafya'ya hükmeden bir lider pozisyonuna oturabilmek amacıyla dini argümanları siyasal bir malzeme olarak kullandığı yorumunun yapılması mümkündür.

Eskiçağ Mezopotamya tarihinin herhangi bir döneminde hüküm sürmüş her kralın kendi otorite ve meşruiyetini daha geniş kitlelere yaymak amacıyla iktidarında buldukları şehrin tanrısını panteonda yükseltmek yoluna gitmiş olduklarını görmekteyiz. Babil İmparatorluğu'nu Mezopotamya ve çevresinin en güçlü devleti haline getirmeyi hedefleyen Hammurabi, ele geçirmiş olduğu bölgelerdeki manevi direnişi kırabilmek amacıyla "Babil'in Bel'i" olarak nitelenen Tanrı Marduk'u devlet tanrısı pozisyonuna yükseltirken diğer tanrıların etkinliğini bu yöntemle azaltmayı hedeflemiştir. Tanrı Marduk'un panteondaki bu yükselişi ile doğru orantılı olarak Babil kentinin de tıpkı Nippur kenti gibi kutsal bir misyona bürünmeye başladığını ve eskiçağ Mezopotamya kentleri arasında özel bir konuma yükseldiğini görmekteyiz (Spence, 1920: 184; Friedell, 2006: 228). Babil toplumunun genel inancına göre Sami tanrı Baal gibi tüm dünyanın yöneticisi, tüm insanlığın babası ve tanrılar panteonunun kudretli kralı olan Tanrı Marduk'un her geçen gün panteondaki bu yükselişi Hammurabi'nin oğlu Samsuiluna'nın (MÖ 1750 - 1712) iktidar döneminde en ileri boyuta ulaşmıştır. Samsuiluna'nın tahta çıktıktan sonra eski Nippur kentindeki Bel'in elinde tuttuğu sivil dünyanın egemeni olma gücünün artık Tanrı Marduk'a geçtiğini ilan etmesiyle Nippur kentinin yüzyıllardır sahip olduğu kutsal kent olma ayrıcalığı ve Nippur kentindeki yüksek rahiplik makamı Babil kentine geçmiştir (Sayce, 1903: 328). Kanaatimizce bu uygulamanın en temel amacı, dönemin siyasal gücünü elinde tutan Babil kentinin dini gücü de bünyesinde barındıran bir merkez olmasını sağlamak ve böylelikle Babil hanedanlığının sahip olduğu siyasal gücü dini kudretle pekiştirmektir. Tanrı Marduk'un devlet tanrısı ilan edilmesinin ardından söz konusu tanrıya yapılacak olan her nevi saygısızlığın Babil Devleti'ne yapılmış bir saygısızlık olarak kabul edilmesinin yanı sıra Babil Devleti'ne yapılmış olan her tür saygısızlık da Tanrı Marduk'a yapılmış bir saygısızlık olarak kabul edilmiştir (Mieroop, 2014: 55). Bu yöntemle Babil Devleti'nin emperyal hevesleri dini bir argümanla meşrulaştırılarak toplumun en hassas değeri olan inanç sistemi aracılığı ile bu siyasal gayelere toplumun kitlesel desteği ve sorgulanmazlık kazandırılmak amaçlanmıştır.

Mezopotamya'nın yönetimsel geleneğinde Kassitler ile görülen en belirgin değişikliklerden biri krallık anlayışında olmuştur. Bu dönemle birlikte önceden beri süregelen birbirleriyle mücadele halindeki kent devletlerinden bölgesel devlet anlayışına geçilmiş ve bu doğrultuda da kent devletlerinin yöneticileri olan kralların yerine devlet kralı yani "Babil Kralı" anlayışı ortaya çıkmıştır. Bölgesel bir devlet yapısı sergileyen Babil İmparatorluğu'nun resmi başkenti olarak Tanrı Marduk'un koruyuculuğunu yaptığı kült merkezi olan Babil kenti seçilmiştir. Bu uygulamalarla, sahip oldukları siyasi iktidarı dini bir otorite ile birleştirmeyi hedefleyen Kassit kralları, Babil dini inanış ve tapınma adetlerini koruma altına alarak daha da geliştirmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda kült faaliyetlerini yürütmek üzere hanedan ailesi üyeleri görevlendirilmiş ve böylelikle kralın

tekeline toplanan tüm dini ve siyasi erklerin iç içe geçmiş olduğu bir yönetim anlayışı ortaya çıkarılmıştır. Tanrı heykellerine de büyük saygı duyulmuş ve önceki dönemlerde Babil'den kaçırılan tanrı heykelleri Babil'e geri getirilmiştir. Çivi yazılı metinlerden elde edilen bilgilere göre daha önce Babil'den Hana'ya kaçırılmış olan Marduk heykelinin muhtemelen Kassit Kralı II. Agum Kakrime (MÖ 1507) tarafından geri getirilmesi bu hususa verilecek en önemli örneklerden birini oluşturmaktadır (Kuhrt, 2013: 443 - 444).

Kassitlerin tarih sahnesinden silinmesinin ardından Mezopotamya'da bozulan siyasal birliktelik uzun bir süre sağlanamamıştır. Bölgede varlığı görülen bu siyasal parçalanmışlık döneminde Babilliler, Asurlular ve Kaldeliler tarafından bölgenin farklı bölümleri hakimiyet altına alınmıştır (Koroğlu, 2013: 197). Dini inanışlar, siyasal açıdan parçalanmış bir yapıya sahip olan Mezopotamya'da hakimiyet kurmak amacı güden devletlerin bu amaçları doğrultusunda kullandığı en güçlü argüman haline gelmiştir. Bu doğrultuda kent tanrılarının panteonda sahip oldukları konumları yüceltilmiştir. Bu tanrılardan Babil kenti tanrısı Marduk'un tanrıların kralı konumunda olan Tanrı Enlil'in yerini alması Abi-Eşuh'un (MÖ 1711 - 1684) hükümdarlık döneminde, tanrılar arasında en üst pozisyona yükselmesi ise I. Nabukadnezar'ın (MÖ 1125 - 1104) hükümdarlık döneminde mümkün olmuştur. Kuşkusuz Tanrı Marduk'un tanrılar panteonundaki konumunun yükselişi Babil'in siyasal arenadaki yükselişi ve bir imparatorluk düzeyine erişmesiyle doğru orantılıydı (Bordreuil vd., 2015: 473 - 474). Buradaki en önemli gaye Nippur kenti karşısında Babil kenti güçlenirken Nippur'un baş tanrısı Enlil'in karşısında da Babil kentinin baş tanrısı Marduk'un yüceltilmesidir (Oates, 2015: 182). Dini ve siyasal güçlenişin birbirine bağımlı bir yapıya sahip olduğu bu dönemde Babil Kralı I. Nabukadnezar daha önce Elam'a götürülmüş olan Tanrı Marduk heykelini Elam üzerine yapmış olduğu bir seferin sonucunda Babil kentine geri getirerek Babil tarihinin efsanevi krallarından biri haline gelmiştir (Koroğlu, 2013: 197). Tanrılar panteonunda bu denli eşsiz bir statüye yükseltilen Marduk, bu eşsiz konumunu uzun süre muhafaza etmiştir. Öyle ki, çok daha sonraki dönemlerde Asur tahtına çıkan krallar bile tahtı gasp etmek yolu ile iktidara gelmeyen meşru birer kral olduklarını vurgulayabilmek amacıyla Babil kentine gelerek Tanrı Marduk'un elini tutmak zorunluluğu hissetmişlerdir. Bu uygulamanın nedeni, tüm dünyayı hakimiyetleri altına almak isteyen Asur krallarının söz konusu bu isteğini yalnızca "*Tanrılar Kralı*" olarak nitelenen Tanrı Marduk'un gerçekleştirebileceğine inanılmasıdır (Friedell, 2006: 228).

Politik alanda toplumun desteğini alabilmek için siyasi bir malzeme haline getirilen dini argümanlar bağlamında Tanrı Marduk'un sahip olduğu önemli statünün insanların zihinlerine yerleştirilebilmesi için Babil edebiyatında çeşitli yazınlar oluşturulmuştur. Etkin bir dini propaganda aracı olarak da kullanılan bu

yazınların hiç kuşkusuz en meşhuru Babil Yaratılış Öyküsü yani "*Enuma Eliş*"tir. İlk yazılmış olduğu dönemin tespiti açısından farklı görüşlere sahip olan bu mitos üzerinde çalışmalar yapan pek çok bilim insanı öyküyü I. Nabukadnezar'ın iktidar yıllarına tarihlendirirken bazı tarihçiler ise bu tarihlemeyi kabul etmemektedirler. Babil toplumunun genel inancına göre Tanrı Marduk panteonda ne kadar yükselirse Babil kenti de diğer kentler arasında o kadar etkin ve ebedi bir kutsal şehir konumuna ulaşır. Bu açıdan bakıldığında Tanrı Marduk ve Babil'in kaderlerinin birbirine bağlı olduğu görülebilmektedir. Babil'in baş tanrısı Marduk'un ikamet ettiği bu şehir aynı zamanda Babil kralının da ikametgahıydı. (Kuhrt, 2013: 496 - 497).

İktidarı süresince yapmış olduğu tüm işlerde Tanrı Marduk'un rızasını kazanmayı amaçlayan kralın yerine getirmesi gereken en önemli dini vecibelerden birisi Yeni Yıl şenliklerinin kusursuz bir şekilde yürütülmesini sağlamaktı. Kralın başkanlığı altında düzenlenen bu şenliklerde "*Enuma Eliş*" okunur ve kralların yürütmüş oldukları siyasal amaçlı dini propaganda üst seviyelere ulaşırdı (Kuhrt, 2013: 497). Söz konusu propagandanın en ileri boyuta ulaşması ise Yeni Yıl şenliklerinde Tanrı Tammuz/Dumuzi'yi temsil eden kral ile Tanrıça İnanna/İştâr'ı temsil eden bir rahibe ya da kraliçe arasında gerçekleştirilen *hieros gamos* yani "Kutsal Evlilik" ritüelidir (Frankfort, 1978: 317; Tinsley, 2006: 34). Babil kentinin baştanrısı olan Marduk'un tanrılar panteonunda güçlü bir pozisyona yükselmesiyle tanrılar Enlil ve Tammuz'un yetki ve görevleri de söz konusu tanrıya atfedilmeye başlanmıştır. Sumer ve Akad dönemlerinde Tanrı Tammuz ve Tanrıça İnanna'nın yılın bahar mevsiminde bir araya gelmesi ve evrenin yenilenişinin sağlanması şerefine düzenlenen Yeni Yıl Bayramı ve söz konusu bayram içerisindeki en önemli ritüellerden biri olan *Kutsal Evlilik* seremonisi Mezopotamya'da görülen Babil hakimiyeti ile birlikte Tanrı Marduk'un şerefine düzenlenmeye başlanmıştır. Bu bayramda yer alan şölenlerde Tanrı Marduk'un tahta çıkışı, insanlık ve dünyanın yaratılışı gibi önemli olaylar kutlanmaktaydı (Memiş, 2012: 197). Söz konusu kutsal evlilik töreninde kralın tanrıyı sembolize etmesi ve törenlerin ardından, Mezopotamya mitolojisinde çokça örneği görülen ve tanrılar panteonundaki tanrıların bir araya gelerek yemek yedikleri kutsal sofranın inancından yola çıkılarak kral ve emri altındaki yöneticilerin katıldığı bir yemek organizasyonu düzenlenmekteydi. Bu yemek organizasyonunun düzenlenmesinin gerekçesi, kralın tanrının vekili, krallığın ise tanrılar tarafından kutsanmış bir makam olduğunun vurgulanmak istenmesidir (Bottéro, 2005: 93; Ökse, 2006: 53).

Eskiçağ Mezopotamya medeniyetlerinde varlığı görülen genel inanca göre işgal ve istila gibi gerekçelerle tanrılara ait heykeller tanrının evi olarak kabul edilen tapınaktan çıkarılmış ve başka bir kente taşınmış ise tanrıların da söz konusu kenti terk etmiş olduğuna inanılmaktaydı. Babillilerde de kabul gören bu

inaniş çerçevesinde krallar tanrıların heykellerini korumayı ve herhangi bir gerekçe ile başka bir kente götürölmüşlerse onları geri getirmeyi büyük bir prestij olarak görmüşlerdir (McIntosh, 2005: 203). Çivi yazılı belgelerden elde edilen bilgilere göre, Babil Kralı I. Nabukadnezar'ın Elam karşısında elde etmiş olduğu galibiyetin ardından daha önce Susa kentine taşınmış olan Marduk heykelini geri getirerek Yeni Yıl şenliklerinde sergilemesi Tanrı Marduk ve kenti Babil'in yükselişini sağlayarak söz konusu krala da kutsaliyet kazandırmıştır. Babil kentinde dini ve siyasi açılardan bir canlanmayı sağlayan bu gelişme ile I. Nabukadnezar'ın iktidarının daha da güçlenmesine olanak sağlamıştır (Kuhrt, 2013: 497).

SONUÇ

İnsanın var oluşundan beri toplumun her açıdan şekillendirilmesinde önemli bir yer tutan inanç sistemlerinin merkezinde yer alan tanrılar, toplumun devletleşme sürecinde de ruhban sınıfı mensuları ve krallar tarafından etkin bir toplumsal birleştirici öge olarak kullanılmıştır. Tanrıların bir meşrulaştırma aracı olarak Mezopotamya'da kullanımı tapınak merkezli kentleri kralların yönettikleri Sumer Kent Devletleri Dönemi'ne kadar uzanmasına rağmen Babil İmparatorluğu Dönemi'nde devletin yayılcı politikasına yön veren bir hüviyete kavuşmuştur. Önceki dönemlerde varlığı görölen siyasal organizasyonlarda birden çok tanrının etkisi görülürken Babil İmparatorluğu döneminde panteonda öne çıkan tanrı Marduk en etkin rolü üstlenmeye başlamışlardır. Bu durumun en önemli gerekçeleri; Sumer Kent Devletleri Dönemi'nde küçük coğrafi sınırlara sahip her kentin farklı tanrılara sahip olması, Akad ve III. Ur Hanedanlığı gibi daha geniş coğrafyaları yöneten devletler döneminde ise kendilerini tanrılaştıran kralların ortaya çıkmasına rağmen Babil İmparatorluğu döneminde geniş coğrafyalara hükmedebilmek için diğere tanrıları geride bırakan bir baştanrının varlığına ihtiyaç duyulmasıdır. Bu bağlamda Babil Devleti'nde Tanrı Marduk'un, kralların meşruiyetlerini sağlamalarından düzenlenecek olan askeri seferlere kadar her tür faaliyetin dayanak noktası olarak ön plana çıkarılmış olduklarını görmekteyiz. Babil İmparatorluğu'nda kralların iktidarlarını meşrulaştırma aracı olarak kullandıkları tanrılar, ülkenin ekonomik gelişiminde de aktif olarak rol almaktaydılar. Kralların ekonomik gayeler ile yürüttükleri askeri seferleri tanrıların birer isteğı olarak deklare etmesi ve bu seferler sonucunda elde edilen esirlerin tanrılara köle olarak sunulması ülkedeki imar ve inşaa faaliyetlerinde kullanılması bu durumun en önemli göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanrıların toplum üzerindeki eşsiz gücünün farkında olan krallar bu gücü etkin olarak kullanmayı amaçlamışlardır. Siyasal iktidarlarının ve iktidarlari süresince yürütmüş oldukları her tür faaliyetin tanrısal bir koruma ile toplum nezdinde

sorgulanmazlık kazanmasını amaçlayan kralların kendilerini tanrıların vekili vekili olarak deklare etmesinin yegane sebebi de bu durumdur.

Tarihin başlangıcından günümüze değin devletlerin siyasal yapılanmasını etkileyen en önemli unsurlardan biri olan dini inanışlar ve tanrılar, Babil İmparatorluğu Dönemi'nde devlet yönetimine her açıdan sirayet eden Tanrı Marduk ile somutlaştırılmıştır.

KAYNAKLAR

- BİLGİÇ, Emin (1982), "**Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri**", AÜDTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi, ss. 75-121.
- BORDREUIL, Pierre - BRIQUEL-CHATONNET, Françoise - MICHEL, Cecile (2015), **Tarihin Başlangıçları, Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları**, Çev. Levent Başaran, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- BOTTÉRO, Jean (2005), **Eski Yakındoğu-Sümer'den Kutsal Kitap'a**, Dost Yayınları, Ankara.
- DEMİRCİ, Kürşat (2013), **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş: Tanrılar, Ritüel, Tapınak**, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- DIAKOV, V. ve KOVALEV, S. (2014), **İlkçağ Tarihi, Cilt 1**, Yordam Kitap Yayınları, Ankara.
- FRANKFORT, Henri (1978), **Kingship and the Gods**, The University of Chicago Press, Chicago.
- FRIEDEL, Egon (2006), **Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- İŞÇİ, Metin (2016), **Siyasi Düşünceler Tarihi**, DER Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Yusuf ve AY, Şeyma (2013), "**Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu**", Turkish Studies, Vol. 8/5, ss. 387-403.
- KÖROĞLU, Kemalettin (2013), **Eski Mezopotamya Tarihi - Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KRAMER, Samuel N. (2014), **Tarih Sümer'de Başlar**, Çev.: Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, Ankara.
- KUHRT, Amelie (2013), **Eski Çağ'da Yakındoğu**, C.1, Çev.: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- McINTOSH, Jane R. (2005), **Ancient Mesopotamia (Understanding Ancient Civilizations)**, ABC-CLIO Inc., California/USA.
- MEMİŞ, Ekrem (2012), **Eskiçağda Mezopotamya**, Ekin Yayınevi, Bursa.
- MIEROOP, Marc V. D. (2014), **Hammurabi**, Çev. Bülent O. Doğan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- OATES, John (2015), **Babil**, Çev.: Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınları, Ankara.

- ÖKSE, Tuba (2006), "**Eski Önasya'dan Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri**", Bilig, S. 36, ss: 47-68..
- SAYCE, Archibald H. (1903), **The Religions of Ancient Egypt and Babylonia**, T. & T. Clark Press, Edinburgh.
- SCHNEIDER, Tammi J. (2011), **An Introduction to Ancient Mesopotamian Religion**, William B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge.
- SPENCE, Lewis (1920), **Myths & Legends of Babylonia & Assyria**, Ballantyne Press, London.
- ŞENEL, Alâeddin (2014), **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- TINSLEY, Barbara S. (2006), **Reconstructing Western Civilization**, Susquehanna University Press, Selinsgrove.
- YILDIRIM, Ercüment (2016), "**Concept of Leadership in the Ancient History and Its Effects on the Middle East**", Sociology and Anthropology, Vol.: 4, Issue: 8, pp. 710 – 718.